

בענין שכחה של תורה בזמן הזה

א] ידוע מה שאמר רבי דוסתאי באבות (ג:ח): "כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו". והביא ראיה לדבריו מפרשת ואתחנן (ד:ט): "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך". והסיק המשנה שכל זה רק כשאדם רוצה לשכח לימודו ולא במקום אונס כמו שכתוב במקרא הנ"ל, "ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך". וכן מצינו בהרבה מקומות בש"ס שיש לחז"ל כמה דברים שלילים לומר על שכחת התורה. לדוגמה, בתמורה (טז). מצינו ש"שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה", וביומא (לח:). כתוב, "כל המשכח דבר מתלמודו גורם גלות לבניו", ובמנחות (צט:). נאמר, "כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו". וכן מצינו בקידושין (לג:). ש"כל תלמיד שלא יעמוד לפני רבו נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח". בנוסף, בברכות הבדלה של סדר רב עמרם גאון יש תפלה להדוף 'פורה שר שכחה'.

אולם, בימינו נשתנה המצב משום שיש גישה טובה יותר לספרים ומידע. בעזרת השם, יש לנו בתי דפוס וספריות ובתי מדרשות מלאות ספרים ותלמודים. לכן, יש לשאל אם המשנה באבות היא הלכה פסוקה או עצה טובה. הבעל התניא (שו"ע הרב הל' ת"ת ב:ד). הבין את המשנה כהלכה, ואין לשנות את ההלכה בימינו שיש בתי דפוס ויותר ספרים מאשר היו בימי המשנה. וכן פסק שעכשיו שהתלמוד ופירושיהם "כתובה לפנינו" וגם "יוכל לעיין בספרים מה ששכח" ולכן "אין צריך לחזור מאה פעמים ואחת בשעת לימודו ממש" עדיין "אין זה מועיל כלום כי מיד ששכח עובר בלאו קודם שיעיין". ועיין עוד מש"כ בקונטרס אחרון (ג:א).

לעומת זאת, הרמב"ם לא כל כך מובן. מחד גיסא, כתב הרמב"ם בפירושו למשנה בקטע הנ"ל שהמשנה באבות היא עצה טובה כמו שאמרו 'הפילוסופים' להשיג חכמה "בקנין חזק". מאידך גיסא, הניסוח של הרמב"ם ביד החזקה (ת"ת א:י) נראה כהלכה פסוקה: "עד אימתי חייב ללמוד תורה? עד יום מותו שנאמר 'ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך'. וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח". וכן, עיין באגרות הרמב"ם (דפוס

שילט, עמ' תמ"ד) שכתב ש"תמהתי ונבהלתי" על ששכח איזה מקור בש"ס להגן על פסק דינו בהל' רוצח. לכן, צריך לעמוד על שיטת הרמב"ם בענין שכיחת תלמוד תורה.

בן איתא בקידושין (כט:): "ללמוד תורה ולישא אשה ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה, ואם אי אפשר לו בלא אשה, ישא אשה ואחר כך ילמוד תורה". וסבר רב יהודה להלכה שישא אשה ואחר כך ילמוד תורה. אולם, דעת רבי יוחנן להיפך, והשיג "ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה?" לכן תירץ הגמ' ד"לא פליגי הא לן והא להו". ופירש רש"י (ד"ה 'הא לן'), "בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בארץ ישראל ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטלים עליו נושא אשה דהוה בלא הרהור ואח"כ הולך ולומד תורה". וכן ציטט הרא"ש (קידושין א:מב) כל זה בפסקיו, והוסיף עוד ש"כולהו מודו דאם אי אפשר לו ללמוד אם ישא אשה ילמוד ואחר כך ישא אשה וקצבה לאותו לימוד לא ידענא שלא יתכן שיתבטל מפריה ורביה כל ימיו שלא מצינו זה אלא בבן עזאי שחשקה נפשו בתורה". במילים אחרות, להרא"ש, השאלה לאיזה מהם קודם—ללמוד תורה או לישא אשה—תלויה במציאות של המקום והמצב כמו שכתב הגמ' הנ"ל. אבל, העצה טובה היא לישא אשה קודם משום שזה יבוא לקיום מוגדר של מצות פריה ורביה, מה שאין כן במצות תלמוד תורה שאין לה קצבה ומדה כלל.

אלא, הרמב"ם פסק נגד הרא"ש. וזה לשונו (ת"ת א:ה): "לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך ישא אשה שאם נשא אשה תחלה אין דעתו פנויה ללמוד, ואם היה יצרו מתגבר עליו עד שנמצא שאין לבו פנוי ישא ואחר כך ילמוד תורה". כנראה, הרמב"ם סבר כדברי התוספתא (בכורות ו:י) שהשמיט דברי רבי יוחנן ומסקנת הגמ' בקידושין: "ללמוד תורה ולישא אשה לומד תורה ואחר כך נושא אשה רב יהודה אמר אם אין יכול לישב בלא אשה נושא אשה ואחר כך לומד תורה". לפיכך, הרמב"ם כתב שכל זה לא תלוי כלל במצבו ומקומו של אדם, כדברי הגמ' הנ"ל, "הא לן והא להו". וזה ברור במה שכתב הרמב"ם, ד"לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ ישא אשה", כי לדעתו יש קצבה בתלמוד תורה ולעולם ישתדל אדם לקיים שיעורו קודם שישא אשה.

לפי הרמב"ם, יש לשאל אם יש שיעור קצבה בלימוד התורה. לתרץ, עיין להלן בקידושין (מ:): "וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד ונשאלה שאילה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול?

נענה ר"ט ואמר מעשה גדול, נענה ר"ע ואמר תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה". ולהלכה, פסק הרמב"ם (ת"ת ג"ג) כר"ע שהתלמוד עיקר מפני שיכול להביא אדם "לידי מעשה". אזי, להרמב"ם, הקצבה ללימוד התורה היא לדעת איך לעשות ולקיים כל המצוות שצוה הקב"ה.

ג] כתב הרמב"ם (מלכים ג:א) "בעת שישב המלך על כסא מלכותו, כותב לו ספר תורה לעצמו יתר על הספר שהניחו לו אבותיו". וכן בהל' ס"ת (ז:ב) כתב, "והמלך מצוה עליו לכתוב ספר תורה אחד לעצמו לשם המלך יתר על ספר שיהיה לו כשהוא הדיוט וכו' וזה שכתב או שנכתב לו אחר שמלך יהיה עמו תמיד". והקשה הכ"מ מדוע השמיט הרמב"ם את דברי הגמ' בסנהדרין (כא:): שצריך המלך ללבש הספר תורה "כמין קמיע ותולה בזרועו". ועיין בחידושי הרדב"ז שהשיב ש'תלוי בזרועו' רק דרך משל ועיקר הדין הוא שהמלך צריך לכתב ולשמור ספר תורה לקיים מצות (תהלים טז:ח) "שויתי ה' לנגדי תמיד".

לפיכך, יש להדגיש שני דינים נפרדים במצות תלמוד תורה. לפי הרמב"ם, המלך צריך ללמד תורה תמיד ולא רק בזמן שהוא פנוי או ללמד להביא אדם לידי מעשה. לכאורה, בלימוד התורה אין קצבה למלך. אך, אפשר שההדיוט יכול לקיים מצות תלמוד תורה אפילו אם הוא לומד רק בזמן שפנוי ולמדרגה שהוא יודע לקיים שאר המצוות שבתורה. ועיין מה שכתב הרב משה פיינשטיין בחידושו (דברות משה, קידושין סמ"ג) ובתשובותיו (אגרות משה, יו"ד ח"ד לו:ד).

ד] אולם, כל זה סותר מה שהבאנו בתחילה מהל' תלמוד תורה: "עד אימתי חייב ללמוד תורה? עד יום מותו". וכן נמצא בשם יוסף (ת"ת א:ח) שדעת הרמב"ם "אין לו שיעור קבוע ותדיר חייב הוא בתלמוד תורה", כמו שכתב הרא"ש. וכן עיין בחידושי הגרי"ז (סוטה מט:) ודברי המשאת המלך (פ:טז). ויש לומר, שכל זה מתארת קיום תלמוד תורה בשלמותו כמלך שחייב לכתוב ספר תורה ולומד מתורתו תמיד. אולם, מעיקר הדין, יכול ההדיוט להוציא חיובו רק כשלומד בזמן שהוא פנוי ולדעת כל הדינים שמביאו לידי מעשה כמו שכתב בקידושין הנ"ל. לכן, דעת הרמב"ם עדיין נגד שיטת הרא"ש הנ"ל.

ה] איתא בסוף מס' הוריות (יד:): "פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף. רב יוסף סיני, רבה עוקר הרים, שלחו לתמן איזה מהם קודם? שלחו להו סיני עדיף". לפיכך, הביא האליה רבה (או"ח סקל"ו) את דברי השיירי כנסת הגדולה שבענין

עליה לתורה, "תלמיד חכם בעל הוראה קודם לתלמיד חכם מפלפל ואינו בעל הוראה". אך, לא כן דעת הרב שלמה קלוגר. בהגותו לפרי מגדים (או"ח סקל"ו) כתב, "לדעתי אין ראיה מהש"ס, שבזמנם לא היו ספרים נדפסים משום הכי סיני עדיף אבל עכשיו אחרי מיעוט חיפוש יכול האדם למצוא מבוקשו ולא שייך הטעם דהכל צריכים למרי חטיא. לפיכך עוקר הרים עדיף מפני שהוא מוציא מלבם ואי אפשר למצוא ממילא".

ועיין בפתחה לשו"ת יביע אומר, שחולק הרב עובדיה יוסף על דברי הרב שלמה קלוגר הנ"ל. וכדרכו, הביא החכם עובדיה כמה ראיות מדברי הראשונים כמו מהר"י קולון, והריב"ש וכמה ספרי האחרונים "שכולם הביאו להלכה" שתלמיד חכם בעל הוראה קודם לתלמיד חכם מפולפל. ועיין עוד במקורות שהביא הרב ישראל ברונשטיין בספרו אבני גזית (עמ' רל"ז). ויש להוסיף שגם הבעל התניא יסכים משום שסובר כנ"ל שאין לשנות מימים הקדמונים ואפילו "עכשיו שנכתבה תורה שבע"פ ויוכל לעיין בספרים מה ששכח".

אבל כנראה, כל זה תלוי בנקודת המחלוקת בין הרא"ש והרמב"ם. לפי הפוסקים שבזמן הזה תלמיד בעל הוראה שיודע התלמוד וספרים קודם לתלמיד חכם מפלפל, הם יסברו שהמעלה למי קודם היא שאין קצבה בלימוד התורה ותלמיד חכם בעל הוראה לומד תמיד ולא שכח תורתו מעולם. וזהו דעת הרא"ש, ומפני שאין קצבה בלימוד התורה ואין שיעור בקיום המצוה, יש לומר שכל זמן שאדם פנוי ולא מתעסק בתלמוד תורה או שוכח מה שכבר למד, הרי זה חסרון לקימו.

גם הרמב"ם הסכים שזוהי מעלה גדולה כמו שכתב בהל' תלמוד תורה. אלא, מעיקר הדין יש קצבה בלימוד התורה, ובמיוחד בזמן הזה שקל יותר לגשת ספרים כדי להבטיח שלא ישכח תורתו. ויש להביא ראיה ממה שכתב הרמב"ם בהל' קדוש החודש (יז:כד) בענין חשבון התקופות שיש לסמוך על חכמי יון משום שכבר אבדו לנו "הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר". והסיבה היא ש"אין חוששין למחבר בין שחברו אותם נביאים בין שחברו אותם האומות. שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי אנו סומכין על זה האיש". אכן, לפי הרמב"ם, הבעיה עם שכחה היא לא חסרון בקיום תלמוד תורה כהרא"ש. אלא, שכחה מגלה חסרון במידע של תורה. לפיכך, זה פחות דאגה בזמן הזה שיש בתי דפוס וגישה יותר לספרים וספריות. וגם יש מקום לומר כדברי הרב שלמה קלוגר שבזמן הזה תלמיד חכם מפלפל קודם.